

מסע יעקב בחזרתו לארץ

מים ראשונים: באופן חריג שינינו סדרי בראשית, הפכנו מים העליונים לתחתונים ומים תחתונים לעליונים ושמנו את דברינו מעל לקו ומעט מדרשים ומקורות לחיזוק ותמיכה מתחת לקו. ובע"ה נשוב לסדר הנכון והקבוע, בשבתות הבאות עלינו לטובה, מים העליונים של חז"ל למעלה ומים התחתונים מיעוט דברינו למטה. כך או כך, מומלץ לקרוא את הדברים פעם ראשונה ברצף, בלי לעיין בהערות השוליים, ורק בקריאה שנייה לעיין בהם.

וישב ביום ההוא עשו לדרך שעיירה: ויעקב נסע סכתה ויבן לו בית ולמקנהו עשה סכת עליון קרא שם המקום סכות: ויבא יעקב שלם עיר שכם אשר בארץ כנען ובאו מפדן ארם ויחן את פני העיר: ויקן את חלקת השדה אשר נטה שם אהלו מיד בניחמור אבי שכם במאה קשיטה: ויצבישם מזבח ויקראלו אל אלהי ישראל: (בראשית סוף פרק לג).¹

שאלה נכבדה שיש לשאול בפרשתנו, היא: מדוע לאחר שחצה יעקב את הירדן ונכנס לארץ כנען, ולאחר שצלח בשלום את פגישתו עם עשו, אין יעקב ממחר ושם פעמיו לחברון – קרית ארבע – לפגוש את אביו ואת אמו שעוד הייתה בחיים. במקום זאת, יעקב בונה סוכות, מתנחל ליד שכם, עושה שם עסקים,² קונה חלקת אדמה, משתהה בדרך כשנה וחצי³ ומסתבך בפרשת דינה.⁴ בדרך דרומה נולד בנימין, נפטרה רחל ועפ"י חז"ל גם רבקה אמו נפטרה בינתיים ויעקב שוב לא זוכה לראותה (ואף לא להיות נוכח בקבורתה).⁵ ניחא העצירה בבית אל לקיום הנדר: "והאבן הזו אשר שמת מצבה יהיה בית אלהים", ניחא השתהות מסוימת עם עשו לוודא כוונותיו ומידת התפייסותו;⁶ אבל עדיין השאלה במקומה עומדת: למה לא פונה יעקב עם כניסתו לארץ ישירות אל חברון לפגוש את אביו ואמו?⁷ למה הוא לא שואף לקיים את נדרו ומשאלתו הוא: "ושבתני בשלום אל בית אבי"י?⁸ ראה דברי הכתוב כאשר הוא מגיע סוף סוף לחברון אל מגורי אביו יצחק, בראשית לא יח: "וינהג את פלמקנהו ואת פלך רכשו אשר רכש מקנה קנינו אשר רכש בפדן ארם לבוא אל יצחק אבי ארצה כנען" – פסוק זה מעיד בברור

¹ כאן המסע לא תם וההמשך הוא בפרשת דינה, בציווי עלות בית אל ולקיים את הנדר, המסע דרומה בו נולד בנימין ומתה רחל וכו', עד שהוא מגיע לחברון אל יצחק אביו בסוף פרק לה.

² ראה גמרא שבת לג ע"ב: "ויבא יעקב שלם - ואמר רב: שלם בגופו, שלם בממונו, שלם בתורתו. ויחן את פני העיר - אמר רב: מטבע תיקן להם, ושמואל אמר: שווקים תיקן להם, ורבי יוחנן אמר: מרחצאות תיקן להם". ובמקבילה במדרש בראשית רבה עט ו: "ויחן את פני העיר - התחיל מעמיד הטליסים (אטליזים?) ומוכר בזול". ובשניהם, ההשוואה עם רבי שמעון בר יוחאי שכאשר יצא מהמערה (שב מגלותו) חנן את העיר טבריה. ראה במקורות שם וכן דברינו [ויחן את פני העיר](#) בפרשה זו.

³ ראה רש"י בראשית לג יז: "שהה שם יח חודש, קיץ וחורף וקיץ. סוכות - קיץ, בית - חורף, סוכות - קיץ". ועפ"י הגמרא במגילה יז עמוד א, מדובר בשנתיים, כולל שישה חודשים בבית אל: "דאשתיה באורחא תרתין שנין. דתניא: יצא מארם נהרים ובא לו לסכות, ועשה שם שמונה עשר חודש, שנאמר: ויעקב נסע סכתה ויבן לו בית ולמקנהו עשה סכות. ובבית אל עשה ששה חודשים והקריב זבחים".

⁴ ראה המדרשים, כגון בראשית רבה עו ט, עט ת, ויקרא רבה לז א ועוד שמעשה דינה היה עונש ליעקב מסיבה זו או אחרת. אילו מיהר לבית אביו, אולי היה נמנע מעשה זה.

⁵ על מות רבקה, שאינו מפורש במקרא ונרמז, עפ"י המדרשים, "דרך" מותה של דבורה מניקתה, הארכנו לדון בדברינו [מות יצחק ורבקה](#) בפרשה זו בשנה האחרת. ופשט הפסוק הוא ברור: "ויבוא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית ארבע היא חברון" (בראשית לה כז) ורבקה איננה נזכרת שם.

⁶ ראה בראשית רבה עח טז: ויעקב נסע סכותה, כמה שנים עשה אבינו יעקב בסוכות, ר' אבא אמר ל"ח חודש סוכות ובית וסוכות, ובבית אל ששה חדשים, ר' ברכיה בשם ר' לוי אמר כל אותן חדשים שעשה בבית אל היה מכבד את עשו באותו דורו". ופירוש רמב"ן על הפסוק: "ויבן לו בית - שבנה לו בית גדול ובו מגדל עז להישגב מפני עשו". למה לא חשב "להישגב" בחברון תחת חסות אביו ואמו? האם חשב יעקב שמן הראוי שיתפייס עם עשו בכוחות עצמו ולא בחסות ההורים (שאוילו כבר היו זקנים וחלשים)?

⁷ במובנים רבים מזכיר מסעו של יעקב בחזרתו לארץ, את מסעו של סבו אברהם המתואר בפרשת לך לך (בראשית יב ו-ט). גם אצל אברהם התחנה הראשונה היא שכם וגם הוא בונה מזבח וממשיך לבית אל, הגם שזו אולי בית אל אחרת. (ויש עוד מקבילות ביניהם כגון מלחמת ארבעה המלכים מול "מלחמת" שכם וכבר האריכו רבים וטובים בהשוואה מעניינת זו). אך דא עקא, שכאן גם נעוץ הבל גדול ביניהם. אברהם בא לארץ כ"עולה חדש" ואילו יעקב כ"תושב חוזר". לאברהם נאמר: "לך לך מארצך ... אל הארץ אשר אראך" ואילו ליעקב נאמר: "שוב אל ארץ מולדתך". אף אחד לא מצפה לאברהם בארץ ואילו ליעקב יש משפחה שמצפה לו. האם היא באמת מצפה? האם כאן טמון הפתרון?

⁸ שים לב לסדר הדברים בתחילת פרשת ויצא. הבטחת הקב"ה שם היא: "... ושמתך בכל אשר תלך והשיבותיך את האדמה הזאת". הבטחה זו התקיימה מיד בכניסה לארץ ואולי עליה מקים יעקב את המזבח הראשון ליד שכם. כמו אברהם כפי שכבר הזכרנו. אבל הנדר של יעקב הוא: "... ושבתי בשלום אל בית אבי והיה ה' לי לאלהים והאבן הזאת אשר שמת מצבה יהיה בית אלהים וכו'". אז מדוע הוא לא ממחר לקיים ושבתי אל בית אבי ורק לאחר מכן לקבוע בית אלהים? האם קביעת בית אלהים קודם פירושה שהשיבה לבית אבא יכולה לחכות?

שמגמת פניו של יעקב בצאתו מחרן הייתה ללכת אל יצחק אביו!⁹ אז מדוע לא היישיר צעדיו לשם? מה גרם לו לשנות את תכניותיו ולהתמהמה בדרך?¹⁰

עד שתבוא התשובה, או לפחות הפנייה לפרשן שמתייחס לשאלה ומנסה לתת מענה, נראה לנו לקשר השתהות זו של יעקב עם שאלתו הידועה של רמב"ן, בסיפור יוסף ואחיו, מדוע לא יצר יוסף קשר עם אביו כל אותם השנים, בפרט לאחר שעלה לגדולה במצרים, להודיעו שהוא בחיים. ואלה דברי רמב"ן: "כי יש לתמוה אחר שעמד יוסף במצרים ימים רבים והיה פקיד ונגיד בבית שר גדול במצרים, איך לא שלח כתב אחד לאביו להודיעו ולנחמו? כי מצרים קרוב לחברון כששה ימים, ואילו היה מהלך שנה היה ראוי להודיעו לכבוד אביו וכו'".¹¹ התירוץ לשאלה זו רבים וידועים, החל מהצורך בהגשמת החלומות וכלה בצורך בתשובה כנה של האחים, ראה סיכום הדעות בגיליונות נחמה לייבוביץ: [יחסו של יוסף לאחיו ולאביו](#), פרשת מקץ. ואנו הצענו בדברינו [היו דבריו של יהודה נראים לכל צד](#) בפרשת ויגש, שיוסף במדוע לא יצר קשר, כיוון שכעס על אחיו ואף על אביו וביקש להתנתק מהם. כשהוא נפגש עם אחיו שירודים לשבור אוכל עקב הרעב בארץ כנען ומתנכר להם, אין הוא משחק איתם בחשבונות ואין הוא מנסה להגשים חלומות או לגרום להם לחזור בתשובה ולהתחרט על מעשיהם.¹² התנכרותו היא אמיתית ורצינית – כך גם דרישתו להביא אליו את בנימין וליצור הפרדה בין בני רחל ובני לאה - ורק יהודה מצליח ברגע האחרון לעורר בליבו מחדש את הקשר לבית אבא. ראה כאמור בדברינו [היו דבריו של יהודה נראים לכל צד](#) בפרשת ויגש, בפרט "מים אחרונים" שם. ושוב ראינו שזכינו לכוון לדעת גדולים, ראה דבריו של הרב יואל בן נון [מפני מה לא שלח יוסף שליח אל אביו](#)? באתר שלו www.ybn.co.il.

כאן נציע תוספת והרחבה שאולי תענה על שאלתנו לעיל. יוסף שאינו ממחר ליצור קשר עם אביו, הוא עונש מידה כנגד מידה ליעקב שלא מיהר לחבור אל אביו ואמו בחזרתו מחרן. גם אצל יעקב היה אולי כעס על אביו ואמו שמיהרו לשולחו לחרן ולא נאבקו להשכין שלום או לפייס בין האחים היריבים. לעומת המדרשים המתארים בצבעים יפים את יציאת יעקב הצדיק מבאר שבע: "פנה זיוה פנה הדרה",¹³ בא הנביא ואומר לנו: "ויברח יעקב שדה ארס" – יעקב בורח מבית אביו ואמו כאדם הנס על נפשו מפחד עשו שאמר: "יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי ומחרדת אימו שאמרה: "למה אשכל גם שניכם יום אחד".¹⁴ עפ"י פשט המקרא, רבקה איננה מקיימת את הבטחתה: "ושלחתי ולקחתיו משם", אם משום ששכחה את יעקב ואם משום שפשוט לא יכלה, ויעקב הולך ומשתקע בבית לבן.¹⁵ רק כאשר הקב"ה מזכיר לו את הארץ ומצוה עליו לחזור,¹⁶ ולאחר שהוא משתף את רחל ולאח בציווי זה, יוצא יעקב למסע חזרה.¹⁷ יש כאן תמונת ראי, כולל פרק הזמן של עשרים ושתיים שנה שנפרד יעקב מיצחק ורבקה וכן יוסף מיעקב.¹⁸ לפי הצעתנו, בחזרתו לארץ, אכן לא ממחר יעקב לחברון לפגוש את אביו ואמו ואפשר שיעקב התכוון להתנחל במרכז הארץ ורק בהדרגה ליצור קשר עם אביו

⁹ שים לב להעדרה של רבקה מפסוק זה!

¹⁰ לשרשרת שאלות אלה ניתן להוסיף גם את מדרש בראשית רבה עו ב בפרשתנו אשר מדגיש שיעקב ירא ופחד מהמפגש עם עשו, גם משום שאמר: "כל השנים הללו יושב (עשו) בארץ ישראל, תאמר שהוא בא עלי מכח ישיבת א"י? כל השנים הללו הוא יושב ומכבד את הוריו, תאמר שהוא בא עלי מכח כיבוד אב ואם?". לארץ ישראל זכה יעקב לחזור, מדוע הוא לא ממחר גם לקיים את מצוות כיבוד אב ואם הזקנים שהחמיץ כל אותם שנים? (הקשר המיוחד של כיבוד אב ואם עם הישיבה בארץ מצוי בעשרת הדברות, שמות כ"ב: "כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ לְמַעַן יֵאָרְכוּן יְמֶיךָ עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ"!). ואם תאמר מדרש לחוד ומקרא לחוד, תיסוב השאלה על המדרש ועל הדרשן. מי שדרש עניין זה שיעקב ירא מפני שלא קיים כל אותם שנים את מצוות כיבוד אב ואם, מה תהא תשובתו לשאלתנו: מדוע אם כך, לא ממחר יעקב אל אביו ואמו?

¹¹ ראה פירושו לבראשית פרק מב פסוק ט.

¹² ולפיכך הוא גם לא מפסיק את התנכרותו אליהם, גם אחרי שהודו ואמרו: "אבל אשמים אנחנו". ראה דברינו [אבל אשמים אנחנו](#) בפרשת מקץ.

¹³ בראשית רבה סח ו. ראה ההשוואה עם יציאתה של רות המואביה ברות רבה ב יב, ורש"י בשני המקומות בעקבות המדרשים.

¹⁴ ראה דברינו [ויברח יעקב](#) בפרשת ויצא.

¹⁵ עפ"י המדרשים כן קיימה רבקה את הבטחתה ושולחה את דבורה מניקתה לקרוא ליעקב ומכאן מקומה של דבורה גם בפרשתנו.

¹⁶ שים לב לפסוק בבראשית לא ג: "וַיֹּאמֶר ה' אֵל יַעֲקֹב שׁוּב אֶל אֶרֶץ אַבְרָהָם וְלְמִלְכָּתָהּ וְאָהֳיָה עִמָּךְ". יש ארץ ויש מולדת ואין "בית אביו". כך גם כאשר יעקב מספר לרחל ולאח: "וַיֹּאמֶר אֵלַי מְלֹאךְ הָאֱלֹהִים בְּחִלּוֹם יַעֲקֹב וְאָמַר הַנְּנִי: ... אֲנִי הָאֵל בֵּית אֵל אֲשֶׁר מְשַׁחֵת שָׁם מִצְבֵּה אֲשֶׁר נִדְרַת לִי שָׁם נָדַר עֲתָה קוּם צֵא מִן הָאֶרֶץ הַזֹּאת וְשׁוּב אֶל אֶרֶץ מִלְכָּתָהּ". אין "בית אביו".

¹⁷ ושוב הוא בורח. גם את המסע חזרה לארץ הוא נאלץ לעשות כגנב וכבורח, ככתוב: "וַיִּגְנוּב יַעֲקֹב אֶת לֶבֶן לְבָן הָאֶרְמִי עַל בְּלֵי הַגִּיד לוֹ כִּי בָרַח הוּא" (בראשית לא כ).

¹⁸ ראה החשבון המפורט בגמרא מגילה דף יז עמוד א: "... נמצא, יוסף שפירש מאביו עשרים ושתיים שנה כשם שפירש יעקב אביו מאביו". ושם גם עושה הגמרא חשבון שיעקב השתהה בדרך שנתיים. ראה גם רש"י בפרשתנו, בראשית לה כט על הפסוק: "ויגוע יצחק".

ואמו השוכנים בדרום. הציווי לרדת דרומה לבית אל ולקיים את הנדר¹⁹ והבשורה על מותה של רבקה אמו, החישו את חבירתו לאביו שנותר כעת לבד.²⁰ זאת, בדומה להופעת האחים לפתע במצרים בשל הרעב בארץ כנען, שגרמה ליוסף להיזכר בבית אביו ולחדול בו מהתנכרותו בעקבות נאומו של יהודה.²¹

שוב העירנו ידידנו מר אברהם לוברבוס ה"ו שאלה בעצם דברי פירוש כלי יקר בראשית פרק כח פסוק י: "ויצא יעקב ... לפי שאביו אמר לו קום לך פדנה ארם, התיר לו לילך אבל לא לצאת מכל וכל ... והוא לא כן עשה, אלא ויצא יעקב מכל וכל כאילו שכח כל בית אביו ואמו. על כן נענש בכיוצא בו, שבן אחד מבניו והוא יוסף לא כיבדו עשרים ושנים שנה, ולא זכר בו יוסף וישכחוהו כמו שנאמר (שם מא נא) כי נשני אלהים את כל עמלי ואת כל בית אבי". ראה דבריו שם בפירוט.²²

וַיִּגְדּוּ לוֹ לֵאמֹר עוֹד יוֹסֵף חַי וְכִי הוּא מִשָּׁל בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּפְגּוּ לְבָבוֹ כִּי לֹא הָאֲמִין לָהֶם: (בראשית מה כו).²³

שבת שלום
מחלקי המים

¹⁹ בפשטות, הנדר הוא: "והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים", וכן: "והיה ה' לי לאלהים", אבל מתוך כך, בהכרח צצה גם המשאלה "ושבתי בשלום אל בית אבי" שהיא תנאי לקיום הנדר. על נדר יעקב בפרשת ויצא בכלל, השאלה היכן נגמר התנאי והיכן מתחיל קיום הנדר בפרט, ראה דברינו [אין הבטחה לצדיק בעולם הזה](#) בפרשת ויצא.

²⁰ יצחק מאבד את רבקה (ויעקב את אמו), ויעקב מאבד את רחל (ויוסף את אמו), בערך באותו פרק זמן. ושוב הם מתאחדים באבלו של יעקב על יוסף הנעדר, כדרשת המדרש על הפסוק "ויבך אותו אביו, זה יצחק" (בראשית רבה פד כא). מלבד הערה קצרה זו של המדרש ומלבד הפסוק הקצר בסוף פרק לה בספר בראשית: "וַיָּבֵא יַעֲקֹב אֶל־יִצְחָק אָבִיו מִמְּרֵא קָרִית הָאֲרֻבַּע הוּא חֶבְרוֹן אֲשֶׁר־גָּרְשָׁם אֲבֹרָה וַיִּצְחָק" ומיד אחרי זה סיכום חייו של יצחק וקבורתו בידי שני בניו ששוב התאחדו לרגע: "וַיְהִי יָמֵי יִצְחָק מֵאֵת שָׁנָה וּשְׁמֹנִים שָׁנָה: וַיָּגֹעַ יִצְחָק וַיָּמָת וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמְּיוֹ זָקֵן וְשָׁבַע יָמִים וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ עֶשֶׂו וַיַּעֲקֹב בְּנֵי" – מלבד כל אלה, אין שום התייחסות של המקרא לחיי יעקב לצד אביו יצחק לאחר חזרתו לארץ. גם הפרשנים והמדרשים ממלאים פיהם מים בנושא זה, להוציא מדרש פרקי דרבי אליעזר פרק לז. ראה מדרש זה בדברינו [מות יצחק ורבקה](#) בפרשה זו.

²¹ על ההקבלה בין קורות יעקב וקורות יוסף כבר עמדו מדרשים רבים, בראשם בראשית רבה פרשה פד בראש פרשת וישב: "אלה תולדות יעקב יוסף ... שכל מה שאירע לזה אירע לזה ... מה זה אחיו שונא אותו, אף זה אחיו שונאים אותו, מה זה אחיו בקש להרגו אף זה בקשו אחיו להרגו, מה זה רועה אף זה רועה, זה נשטם וזה נשטם ... זה יצא לחוצה לארץ וזה יצא לחוצה לארץ, זה נשא אשה מחוצה לארץ וזה נשא אשה מחוצה לארץ ... זה נתגדל ע"י חלום וזה נתגדל ע"י חלום וכו'". והגמרא הנ"ל במגילה תוס'י: "מה זה פירש מאביו עשרים ושתיים שנה, אף זה פירש מאביו עשרים ושתיים שנה". ואנו מוסיפים: מה זה כעס על אביו ואחיו והתנכר להם, אף זה כעס על אביו ואחיו והתנכר להם, מה זה חשב להקים בית חדש ומשפחה משלו, אף זה חשב להקים בית ומשפחה חדשים משלו. ומה זה ברגע האמת חזר והתחבר לשרשרת הדורות והמשיך את בית אברהם ויצחק, אף זה ברגע האמת חזר והתחבר לשרשרת הדורות והמשיך את בית אברהם, יצחק ויעקב.

²² יש כאן מידה כנגד מידה וזכויות היוצרים של ההשוואה של המקבילה בין השנים בהם יעקב נפרד מבית אביו ושהה בארם ובין השנים בהם יוסף שהה במצרים, שייכות לכלי יקר (אם לא קדמו מישהו אחר שאיננו יודעים), אבל הוא לא מסביר מדוע כך נהג יעקב, מדוע מרגע שקיבל את הציווי לחזור ל"ארץ אבותיך ולמולדתך" הוא לא ממנה ומתעכב עוד שנתיים בדרך. יוסף מרגע שקיבל את ההחלטה, פעל במהירות.

²³ בשולי הדברים, האם נוכל לתת פירוש נוסף למילים (היחידאות במקרא) "ויפג לבו"? כאשר מבשרים ליעקב שיוסף חי ותמו עשרים השנים הקשות של פרידה כואבת, אולי גם נזכר בשנות הפרידה שלו מהוריו, שלבסוף לא זכה לראות את אמו (כך גם יוסף), אולי הרגיש את המידה כנגד מידה שהצביע עליה פירוש כלי יקר.